MAX PAM

De laatste schaker

2025 Prometheus Amsterdam

Voor Bessel Kok

Ter nagedachtenis van Hein Donner en Hugo Camps

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2025 Max Pam
Omslagontwerp Suzan Beijer
Omslagbeeld Jeroen Henneman
Foto auteur Vincent Mentzel
Zetwerk Mat-Zet bv, Weesp
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5973 3

Hoofdstuk 1

Op het reusachtige cruiseschip Blue Ocean, dat om twaalf uur 's middags moet vertrekken van Oslo naar Amsterdam, heersen de gebruikelijke drukte en bedrijvigheid van het laatste uur. Passagiers die naar de stad zijn gegaan om te winkelen, banen zich een weg terug door het gedrang om nog op tijd aan boord te zijn. Daar is de crew druk in de weer de hutten onder de nieuw aangekomen gasten te verdelen. Er wordt gesleept met rolkoffers, kinderen rennen de trappen op en af, terwijl het orkest in de danszaal ter verwelkoming de gebruikelijke evergreens speelt die altijd ten gehore worden gebracht als men wil uitstralen dat iets vrolijks op het punt van beginnen staat.

Vanaf het promenadedek kijkt Viktor Sanders op enige afstand naar de drukte, die gepaard gaat met de afvaart van zo'n volgeboekt cruiseschip. Vrijwel alle passa-

giers behoren tot de internationale klasse van welgestelde toeristen. Zij zijn geen miljardairs die zich een vlucht in de ruimte kunnen permitteren of een duik naar een wrak op de bodem van de diepzee, maar zij zijn vermogend genoeg om zichzelf te kunnen trakteren op een geheel verzorgde reis naar de romantische uithoeken van de wereld – naar het Lido in Venetië, de Great Barrier Reef in Australië of naar de fjorden van Noorwegen.

De meesten zijn hoogopgeleid, maar weer niet zo hoogopgeleid dat zij neerkijken op een cruise. Er gaat geen aanlegplaats voorbij of zij bezoeken – meestal in groepjes – een museum, een concert of een balletvoorstelling. Nog vanmorgen, in het restaurant van het nieuwe Edvard Munch Museum, was Sanders enkelen van hen tegengekomen en had hij een praatje gemaakt, waarbij het hem was opgevallen hoe goed zij allemaal op de hoogte zijn van de laatste modes.

'We krijgen een vreemde snuiter aan boord. Heeft u hem al gespot?'

Sanders is aangesproken door Karl, een in het wit geuniformeerde purser die hem tijdens de overtocht is aangewezen als zijn assistent.

'Nee, nog niet.'

Ze kijken weer over de reling en zien hoe op de kade een draaiende menigte ontstaat rond een jongeman van

een jaar of twintig, misschien zelfs jonger. Het lijkt erop dat hij wordt ingesloten door een legertje journalisten en fotografen. Sanders vreest even dat de jongen wordt platgedrukt, maar dan ziet hij hoe die zich losrukt en met ferme passen de loopplank op vlucht. Daar volgt de bevrijding. Zonder plichtplegingen mag hij van de stewards doorlopen en schielijk verdwijnt hij in de buik van het schip. Zijn achtervolgers worden tegengehouden en kijken de jongen na als jagers die beseffen dat hun buit toch nog is ontsnapt.

'Ik wist niet dat hij al zo beroemd is,' zegt Sanders.

'Dat is hij ook niet,' antwoordt de purser. 'Hij is berucht.'

Op dat moment ontvangt de purser een sms'je dat hij elders wordt verwacht. Sanders blijft alleen achter.

Het is pas sinds kort dat Sanders van de jongen heeft gehoord. Aanvankelijk zei die naam hem niets: Franz Lunamann. Tot een jaar geleden, toen Lunamann uit het niets furore maakte in de schaakwereld. Zonder enige bekendheid won hij drie toernooien achter elkaar, waarvan het laatste werd bezet door louter topgrootmeesters. Zelfs Bobby Fischer had zoiets nooit gepresteerd.

De schaakwereld wist niet hoe de zeges van Lunamann te interpreteren en verkeerde in verwarring. Wonderkinderen die onwaarschijnlijk sterk kunnen schaken

kende men wel – die zijn van alle tijden. Samuel Reshevsky gaf, gekleed in een matrozenpakje, simultaans aan meer dan twintig borden, waarachter volwassen mannen zaten die het ook nog gewoon vonden sigarenrook over de stukken te blazen. Een voor een kegelde Sammy zijn tegenstanders om. Reshevsky was zes jaar toen hij dit kunststukje uithaalde, eigenlijk nog een kleuter. Vreemd genoeg was Lunamann al achttien toen hij aan zijn carrière begon, tegenwoordig relatief oud voor een schaker die de wereldtop wil bereiken.

Direct waren er beschuldigingen geweest, eerst nog vaag, maar later aanzwellend tot stormkracht en ook steeds terugkerend. Lunamann zou hebben valsgespeeld. Hij moest gefraudeerd hebben – dat kon niet anders – op onzichtbare wijze. Zo zou hij tijdens de partij via een zender in contact hebben gestaan met een hulp van buitenaf. De meest vergezochte theorieën deden de ronde. Hij had een ontvanger in zijn sokken verstopt en op die manier kregen zijn tenen allerlei signalen. Ook werd gesuggereerd dat hij een computerchip had aangebracht in zijn onderbroek. Lunamann ontkende alles. Hij liet zich fouilleren en liep met een triomfantelijk gezicht door röntgenapparatuur. Er werd niets gevonden, nooit werd hij op heterdaad betrapt. Toch bleef hij op de sportpagina's in het centrum van de aandacht.

Sanders kijkt nog eens over de reling en ziet dat de opwinding beneden is bedaard. Journalisten en fotografen zijn vertrokken en de bemanning maakt zich klaar voor vertrek. Sanders pakt zijn koffer, die naast hem staat. Ook hij is zojuist aangekomen. Nu zijn assistent is verdwenen, zal hij zelf zijn hut moeten zoeken. Hij begint aan zijn tocht door de inwendige organen van het schip.

*

Voor Sanders, een van honderden werknemers aan boord, is het een tocht door bezet gebied, waar de vijand achter elke boom tevoorschijn kan springen. Wat voor de passagiers een droomvakantie is, is voor de bemanning een beproeving die elke dag het uiterste vraagt. De passagiers moeten voortdurend worden beziggehouden, want anders gaan ze zich vervelen en vervolgens drinken. Veel drinken is in orde, dat spekt de kas, maar te veel drinken heeft voorspelbare gevolgen. Minstens driemaal per week vindt een vechtpartij plaats, die er bijna altijd mee eindigt dat de aanstoker in zijn eigen braaksel valt en door bemanningsleden naar zijn hut moet worden gedragen. Dat gebeurt meestal in de tweede klas, maar als het ook in de eerste klas voorkomt, kijkt niemand ervan op.

Het schip is een 24 uur draaiende entertainmentfabriek, een drijvend pretpark, met een voetbalveld, ten-

nis- en padelbanen en met als allernieuwste aanwinst een kartbaan, die zich op het hoogste dek rond het schip slingert. Daarnaast bezit de Blue Ocean talloze fitnessruimtes, waar je kunt roeien, fietsen en gewichtheffen. De spa heeft meerdere zwem- en bubbelbaden, verschillende sauna's en Turkse stoombaden vol planten en kruiden, waar je je in de jungle waant. Op het benedendek is naast een televisiestudio ook een videocentrum voor gaming ingericht. Dag en nacht worden hier allerlei competities gehouden, niet zelden om zeer hoge prijzen. Even verderop bevinden zich het casino en – evenzo belangrijk – de speeltuin waar je de kinderen aan begeleiders kunt overdragen, zodat ouders zelf ongestoord aan de roulettetafel plaats kunnen nemen. Een klok is hier niet, want er is bepaald dat bezoekers de tijd moeten vergeten. Alleen een gongslag geeft aan wanneer de bingo begint en een schreeuw van de croupier betekent dat er een plek is vrijgekomen aan de lange crapstafel, waarop het gokspel met de grote dobbelstenen wordt gespeeld.

De pandjesbaas op het schip is niet de enige nering die 24 uur is geopend.

Sanders passeert een van de vele bioscopen aan boord. Er speelt een Disney-film: *De woestijn leeft*. Even verderop klinkt uit een concertzaal het geluid van een bigband. Een zanger in een wit pak zingt 'Fly Me to the Moon'.

Veel publiek zit er nog niet in de zaal, maar het is de gewoonte om passagiers die nerveus naar hun hutten zoeken in een rustige gemoedstoestand te brengen.

De restaurants en cafés zijn het hele etmaal open en wie op een onmogelijke tijd verlangt naar gezelschap kan de maritieme datingsite raadplegen, die in alle behoeften en variaties voorziet. Werkelijk alles wordt in het werk gesteld om de passagiers tevreden te stellen en te houden, maar voor wie niettemin klachten heeft, staat een team van artsen, psychiaters en psychologen dag en nacht klaar. Er is zelfs een operatiekamer van een omvang die niet zou misstaan in een grote stad.

Met alles wordt geprobeerd de passagiers de illusie te geven dat zij zijn beland in een avontuurlijke wereld, maar ondertussen is het de schijn die regeert. In het immense communicatiecentrum, dat zich bevindt in het hart van het schip en vanwaar elke beweging in en rondom de Blue Ocean kan worden gevolgd, heeft men zich er juist op toegelegd elk risico uit te bannen. Van hieruit wordt het schip bestuurd tot in de kleinste bewegingen.

Wat aan boord gebeurt is een groot spel, waarin zowel de bemanningsleden als de passagiers acteurs zijn. Bij de afvaart van elke reis staan kapitein en officieren in vol ornaat aan het eind van de loopplank om alle gasten de hand te drukken voor de gezamenlijke reis naar een ver

land, waar nog nooit iemand is geweest. Op de Love Boat gevaarlijke avonturen tegemoet.

Viktor Sanders valt onder de afdeling Gaming. Hij verzorgt het schaken aan boord, een oude traditie die al voor de Tweede Wereldoorlog is ontstaan, toen de cruiseschepen van de *Holland America Line* een schaakmeester meenamen op hun overtocht van Rotterdam naar New York. Hij moest gedurende de zeereis van elf dagen klaarstaan voor de passagiers, die tegen een kleine vergoeding een partij tegen hem wilden spelen. Tevens werd hij geacht uitleg te geven over schaakproblemen en tweemaal in de week hield hij in de speelzaal van het casino een simultaanseance voor eenieder die zich aanmeldde. Dan schaakte hij onder de kroonluchters aan dertig borden tegelijk tegen dertig verschillende tegenstanders. Onder het oog van een reikhalzend publiek waren het er soms meer.

De varende schaakmeester was direct een populaire verschijning geweest, maar hij werd pas een groot succes toen de scheepvaartmaatschappij wereldkampioen Alexander Aljechin wist te contracteren. Individuele partijen speelde hij slechts voor grote bedragen, zodat hij niet elke dag in actie kwam. Die partijtjes duurden nooit lang. Aljechins aanwezigheid zorgde voor een grote toeloop. Wanneer hij een lezing gaf over zijn match met

Capablanca of over zijn beroemde partij tegen Bogoljoebov, waarin hij al zijn stukken had geofferd, was de zaal afgeladen vol. Het toegestroomde publiek wilde een genie zien nadenken en volgde ademloos zijn analyses, hoewel maar weinigen begrepen waarom bepaalde zetten zo sterk en andere zo zwak waren, vooropgesteld dat zij überhaupt wisten hoe een loper slaat en een paard gaat.

De Tweede Wereldoorlog kwam ertussen, de scheepvaart die de continenten verbond, kwam bijna tot stilstand en aan het eind van de oorlog was Aljechin in zijn slaap gestorven. Op een hotelkamer in Portugal vond men hem, liggend in een fauteuil, zijn hoofd opzijgezakt, zijn jas nog aan. Voor hem op een tafel stonden schalen met etensresten en een schaakbord met stukken in de beginstand. Zijn dood is vooral voor hemzelf een gelukkige omstandigheid geweest, want zo kon hem niet meer worden verweten dat hij tijdens de oorlog antisemitische artikelen had geschreven over zijn joodse rivalen.

De schakers die Aljechin als wereldkampioen opvolgden, kwamen onveranderlijk uit de Sovjet-Unie, waar men het schaken gebruikte om aan te tonen dat de Sovjetmens een superieur denkend wezen was. Van Stalin kregen Russische grootmeesters geen toestemming om aan zoiets luxueus als een kapitalistische cruise deel te

nemen en vandaar dat de scheepvaartmaatschappijen een beroep deden op westerse schakers, die doorgaans de ambitie had laten varen om ooit het allerhoogste te bereiken.

Twintig jaar geleden was Sanders met dit werk op cruises begonnen. In zijn jeugd had Max Euwe, die kort wereldkampioen was geweest en in Holland altijd werd aangesproken met *Grand Maître*, hem een grote toekomst voorspeld. Hierdoor aangemoedigd zegde Sanders zijn scheikundestudie vaarwel en legde hij zich helemaal toe op het schaken. Hij studeerde vijf tot zeven uur per dag en vaak stond hij midden in de nacht op om de stellingen te analyseren waarvan hij had gedroomd. Maar op een internationaal toernooi, toen zijn doorbraak moest plaatsvinden, speelde hij in een cruciale partij zijn paard naar het onooglijke hoekveld a1. Zeer tot vermaak van de omstanders, die zagen wat iedereen had gezien, namelijk dat het stuk daar zetten lang zielloos moest blijven staan. Het zou ook nooit meer wegkomen van a1, het zieligste veld op het schaakbord – althans voor een paard.

Sanders wist zelf ook niet waarom hij de bewuste zet had gespeeld. Hij had hem nog niet uitgevoerd of hij kon zich al voor zijn kop slaan. Een fantoom had het hem ingefluisterd en aan die stem van de ondergang had hij

geen weerstand kunnen bieden. Hij had geschaakt als iemand die roulette speelt: een gok gewaagd, waarvan hijzelf ook wist dat er slechts een heel kleine kans was dat het goed zou aflopen.

Het liep niet goed af.

Sanders verloor die partij en was daardoor zo aangeslagen dat hij bijna onderaan eindigde. Hij zou vier jaar moeten wachten op een nieuwe mogelijkheid, maar dat kon hij niet meer opbrengen. Zijn oude niveau haalde hij daarna niet meer, het aantal uitnodigingen voor toernooien liep terug en zijn rating zakte naar een gemiddelde dat nauwelijks nog tot de verbeelding sprak. Het was dat de Wereldschaakbond hem uit barmhartigheid de titel grootmeester verleende, want anders was hij helemaal weggegleden in het graf van nooit tot wasdom gekomen beloften.

Eens gevreesd, maar sinds de zet met het paard nooit meer.

Na zijn echec raakte Sanders in een depressie, die nog heftiger werd toen een schaakboek verscheen met op de omslag een foto van hem, zittend achter een vol bord met stukken, terwijl hij zijn mond openspert in een alles verscheurende gaap. De zaken werden nog erger toen iemand op de presentatie van dat boek tegen hem zei: 'Je weet hoe het afloopt met de ouder wordende scha-

ker? Die eindigt als uitsmijter voor de deur van een nachtclub.'

Hij trok zich terug in zijn huis, waar de vloer langzaam aan het oog werd onttrokken door weggeslingerde boeken, kranten en schaaktijdschriften. Hij kwam alleen nog zijn huis uit om twee straten verder naar het café te gaan, waar hij tot diep in de nacht zijn tijd doorbracht, om vervolgens aangeschoten zijn bed in te tuimelen. Hij verwilderde tot hij er bijna uitzag als een clochard. Waarschijnlijk zou hij zijn weggekwijnd in de dood als niet op een ochtend een oude kennis van het café de buitendeur had geforceerd en aan zijn bed met grimmige stem had geroepen: 'Opstaan, Viktor! Carrière maken!'

De kennis was een sportverslaggever van een weekblad, die Sanders een paar keer had geïnterviewd in de tijd dat hij nog op weg leek naar eeuwige roem. Sanders was opgestaan, had zich aangekleed en samen waren ze naar het koffiehuis om de hoek gelopen. Daar deed de kennis van de krant hem een voorstel.

'Schaken,' zei hij, 'zit de laatste tijd erg in de lift dankzij de jonge Otto van der Steen, die zich geplaatst heeft voor het interzonale toernooi. Ja, ik weet, jij ziet weinig in hem, maar zet je daar overheen. Volgens Kasparov heeft hij alles in zich om de top te bereiken. Bij ons blaadje willen we hem gaan volgen. Wat dacht je ervan om een

wekelijkse schaakrubriek te beginnen? Het schuift ook nog wat, niet veel, maar toch zo'n tweehonderd piek per week. Zo te zien kun je die goed gebruiken. Denk erover na.'

De kennis was opgestaan en had afgerekend.

Sanders hoefde er niet lang over na te denken. Het was misschien zijn laatste kans om erbovenop te komen. Hij begon zich weer te scheren. Ook leende hij een oude schrijfmachine, kocht stempels en een stempelkussen om schaakdiagrammetjes te maken. Toen schreef hij zijn eerste juichende rubriekje over Otto van der Steen, die weliswaar een partij had verloren, maar die dat op een zeer talentvolle, elegante manier had gedaan. Otto van der Steen stond gewonnen, maar verloor toch. Dat zou Otto later niet meer overkomen, voorspelde Sanders.

De rubriekjes vielen direct in goede aarde. Tot zijn eigen verbazing bleek hij over een eigen schrijfstijl te beschikken die, zonder dat hij op zijn hurken ging zitten, het schaakspel ook voor de leek toegankelijk maakte. Dat viel op bij een landelijke krant en binnen een halfjaar had Sanders de overstap gemaakt naar een veel groter publiek.

'Ik begrijp het wel,' zei zijn kennis bij het weekblad met een zuur gezicht.

Dankzij zijn grotere bekendheid was ook zijn aanzien

toegenomen en dat had weer effect op het aantal uitnodigingen dat hij ontving. Weliswaar was er geen sprake van een echte comeback – daar was hij inmiddels te oud voor – maar hij werd wel opgesteld in de nationale clubcompetitie en uit het land kreeg hij steeds vaker het verzoek om simultaans te geven. In korte tijd had hij heel Nederland afgereisd van Delfzijl tot aan Middelburg en van Den Helder tot aan Maastricht. Maar pas echt trots op zijn herstel voelde hij zich toen hij door een literair tijdschrift werd gevraagd een essay te schrijven over het schaakspel van Multatuli tot Nabokov.

*

Nog altijd was het geen vetpot, maar Sanders hoefde niet meer bang te zijn dat zijn ijskast leeg was. Anders dan voorheen bracht hij zelfs een zekere regelmaat in zijn leven aan. Elke morgen ontbeet hij in het koffiehuis, waar hij de krant las, drie koppen koffie dronk en een croissantje at. Hij was in die tijd nu eenmaal niet de man van het meest gezonde ontbijt. Op een ochtend werd hij in het koffiehuis aan de telefoon geroepen.

Aan de andere kant hoorde hij de stem van Constant Corporaal, een schaker uit zijn jeugd, van wie hij vaak had gewonnen. Omdat Corporaal niet overliep van talent en bovendien te lui was om te studeren, had hij zich-